בס"ד

פרשת וישלח: מה הוא 'דבר שיש לו מתירים'

<u>פתיחה</u>

בפרשת השבוע כותבת התורה, על מאבק יעקב והמלאך, ועל גיד הנשה שנאסר באכילה בעקבותיו. "עַל־כֵּן לֹא־יֹאכְלוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶת־גִּיד הַנָּשֶׁה... כִּי נָגַע בְּכַף־יֶרֶךְ יַעֲקֹב בְּגִיד הַנָּשֶׁה". כפי שראינו בעבר (וישלח שנה ז'), על אף שבגיד אין טעם, בכל זאת הוא לא בטל בתבשיל, שכן הוא 'בריה', דהיינו דבר בעל חשיבות, שאינו בטל. למרות זאת העיר **ערוך השולחן** (יו"ד ק, יג), רבים במקומו נהגו לאכול מיני ירקות המכילים חרקים, למרות שחרקים אלו לא בטלים. והוא נתן שני לימודי זכות למעשיהם:

הראשון, על אף שכאמור נפסק להלכה שבריה לא בטלה, דעת הרשב"א וראשונים נוספים בעקבות הבנתם בירושלמי, שבריה בטלה בתשעה מאות ושישים, וניתן לצרף את שיטתם להקל. **השני**, מדברי השולחן ערוך (יו"ד קד, א) עולה, שדברים המאוסים שנמסו לתוך תערובת, בטלים ברוב, למרות שמדובר במין במינו, שצריך שישים מהתורה. אם כן, קל וחומר שזבובים וחרקים המאוסים, בטלים ברוב למרות שהם בריה, שהרי בריה אינה בטילה ברוב רק מדרבנן. ובלשונו:

> "ומעתה קל וחומר הדברים, דאם במין בשאינו מינו דלרוב הפוסקים טעם כעיקר דאורייתא, עם כל זאת בדברים המאוסים שנפשו של אדם קצה בהן אין צריך שישים, כל שכן בביטול בריה דזהו רק מדרבנן, דפשיטא שלא גזרו על דברים המאוסים כנמלים וזבובים. והן אמת דבאכילה בפני עצמו חייב מלקות, מכל מקום חכמים כשגזרו מפני זה שלא יהיה להם ביטול אי אפשר שיגזרו על דברים המאוסים. ועוד דאטו טעם זה דהגזירה היא מפני חיוב מלקות..."

בעקבות התורה הכותבת על גיד הנשה, ועל כך שנפסק להלכה שלא בטל בשישים כיוון שהוא בריה, נעסוק השבוע בדבר נוסף שלכאורה אינו בטל בשישים והוא "דבר שיש לו מתירים" (אחרי שעסקנו במקום אחר בחתיכה הראויה להתכבד). נעסוק תחילה בביאור המושג, ונראה את מחלוקת הפוסקים האם בכל עניין אומרים שדבר שיש לו מתירים לו בטל, כמו במקום הפסד. כמו כן, נראה מה הדין כאשר ההמתנה תגרום לכך שהמאכל יתקלקל.

<u>דבר שיש לו מתירים</u>

הגמרא במסכת ביצה (ג ע"ב) כותבת שלדעת רב יצחק ורב יוסף, אין לאכול ביצה שנולדה ביום טוב, שכן יש דמיון בין הטלת ביצה לקטיפת פירות מהעץ, או בין הטלת ביצה לסחיטת משקים. לכאורה, במקרה בו יש ספק האם ביצה נולדה ביום טוב או ביום חול, מותר לאוכלה ביום טוב, שכן ספק דרבנן לקולא. למרות זאת נפסק שאין לאוכלה, שכן במקום לאכול בספק היתר את הביצה ביום טוב, עדיף לאוכלה בוודאי היתר ביום חול, ובמילים אחרות, הביצה היא 'דבר שיש לו מתירים'.

אמנם, ראשונים רבים בעקבות הירושלמי כתבו, שדבר שיש לו מתירים אינו בטל, רק במקרה של עירוב מין במינו, לדוגמא יין טבל ביין היתר, ולא בעירוב של מין בשאינו מינו, כמו עירוב יין בשמן. טעם הדבר הוא, שכאשר מדובר במין במינו, לא שייך לומר שהיין האיסור בטל לגמרי ביין ההיתר, שהרי הוא כמותו, אלא שכאשר יש פי שישים, אין בו מספיק חשיבות כדי לאסור את התערובת. ולכן כאשר ניתן לשתות בהיתר בעתיד, יש לעשות כך. לעומת זאת, כאשר מדובר במין בשאינו מינו, היין מאבד לגמרי את מהותו בעקבות הערבוב בשמן, ולכן לא שייך לומר שבעתיד ייאכל בהיתר, שכן הוא בטל לגמרי. ובלשון **הר"ן** (נדרים נב ע"א):

> "וקיימא לן דכל שיש לו מתירין אפילו באלף לא בטיל. ויש לומר דכי אמרינן אפילו באלף לא בטיל, הני מילי מין במינו, אבל הכא כי קתני ונתערב באחר שאינו מינו, דומיא דביצים שנתבשלו עמו, וכל שאינו מינו אפילו בדבר שיש לו מתירין בנותן טעם... ומשום הכי אמרינן דבדבר שיש לו מתירין נטו רבנן משום חומרא לדרבי יהודה דכיון שאין דבר זה חלוק מן ההיתר לגמרי באיסור והיתר שהרי אף הוא סופו להיות ניתר כמוהו אמרינן שאינו בטל."

אם אכן כך, מדוע הגמרא במסכת ביצה (לט ע"א), כאשר דנה בביטול של מים ומלח בעיסה, רב אשי מעלה אופציה שהם לא בטלים כיוון שמדובר בדבר שיש לו מתירים? והרי מדובר במין שאינו מינו שבטל! יישבו **התוספות** (ד"ה, משום), שכיוון שכאמור הסיבה שמין בשאינו מינו בטל הוא, שמין האיסור מאבד את מהותו במין ההיתר, אבל כאשר מדובר במים ומלח, שהם דומיננטיים בתערובת, אפילו כאשר הם מיעוט הם מייצבים אותה ('מעמיד'), לכן הם לא מאבדים את זהותם, ואומרים 'דבר שיש לו מתירים'.

<u>סיוג הכלל</u>

כאשר הגמרא במסכת ביצה כותבת שדבר שיש לו מתירים אינו בטל אפילו באלף, היא לא כותבת שיש חולק על כך, אך מדברי הגמרא במסכת עבודה זרה (עג ע"ב), לכאורה נראה שלא כך. הגמרא כותבת, שהסיבה שפירות טבל שהתערבו בפירות היתר אינם בטלים בשישים, היא שכהיתרו כך איסורו, דהיינו, כשם שפרי אחד פוטר ממעשרות את כל הערימה, כך פרי אחד אוסר. ומדוע היה צורך להסביר שזו הסיבה שטבל אוסר? והרי טבל הוא דבר שיש לו מתירים, שכן ניתן להפריש תרומות ומעשרות:

א. **הרא"ה** (מובא בריטב"א שם, ד"ה ומורי) יישב, שאכן דין דבר שיש לו מתירים שלא בטל, נכון רק לדעת רבי שמעון, המובא בגמרא במסכת נדרים (נח ע"א), ואילו חכמים חולקים על כך, וסוברים שגם דבר שיש לו מתירים בטל. ראייה הביא מהגמרא במסכת ביצה (לח ע"א) שראינו לעיל, שדנה מדוע מים ומלח לא בטלים בתערובת, ורק רב אשי מתרץ שהיא לא בטלה כיוון שמדובר בדבר שיש לו מתירים. משמע ששאר האמוראים המיישבים אחרת, חולקים על הכלל שדבר שיש לו מתירים אינו בטל. ובלשונו:

> "ומורי הרא"ה ז"ל היה אומר, דהא דדבר שיש לו מתירין דרבי שמעון היא כדאיתא בנדרים... וכיון דכן, ניחא לן לפרושה הכא אפילו לרבנן דלית להו לדרבי שמעון. ותדע דגבי האשה ששאלה מים ומלח לעיסתה דשקלו וטרו אמוראי טובא, ולא אשתמיט חד מנייהו לתרוצי משום דהוה ליה דבר שיש לו מתירין, בר מרב אשי דתריץ הכי בבתרייתא, והיינו ודאי או משום דלית להו דר' שמעון או משום דלא בעו לתרוצי אליבא דידיה כיון דאיכא רבנן דפליגי."

גם **הרב שמואל מבונברוק** (מרדכי ביצה, י') פירש כך, ואף הוסיף וכתב שהלכה כחכמים הסוברים שדבר שיש לו מתירים בטל. ולראייה שכך ההלכה, שהגמרא במסכת ביצה (ד ע"ב), הדנה בשיטת רב אשי הסובר שדבר שיש לו מתירים אינו בטל, מתנסחת

בלשון 'ולרב אשי דאמר', שזהו נוסח בו משתמשים כאשר אין הלכה כאותה דעה. עוד ראייה הביא מהגמרא במנחות (סח ע"ב) הכותבת, שלמרות שבחוץ לארץ יש לחכות עד סוף י"ז בניסן כדי לאכול תבואה חדשה (שכן בגלל הפער בקידוש החודש, ייתכן שאותו יום הוא ט"ז בניסן) רב פפא ורב הונא, אכלו כבר בליל י"ז בניסן, כיוון שסברו שאיסור 'חדש' בחוץ לארץ מדרבנן, וספקו לקולא. ומדוע? והרי יש לתבואה מתירים, שכן ניתן לחכות עד למחר ולאוכלה בהיתר גמור. אלא וודאי שסברו, שגם דבר שיש לו מתירים בטל.

ב. **רבינו תם** (ריטב"א שם) חלק וסבר, שלכולי עלמא דבר שיש לו מתירים לא בטל אפילו באלף. הוא יישב, שהגמרא דנה במקרה של תערובת טבל והיתר, ובמקרה זה לא ניתן להפריש מעשרות מתוך התערובת עצמה (שהרי חלקה חולין), וצריך למצוא פירות טבל בלבד ומהם להפריש על התערובת. אם ישנם פירות מעין אלו, אכן אותו טבל יש לו מתירים והוא לא בטל אפילו באלף, אלא שלא תמיד פירות כאלה יש בנמצא, ובמקרים מעין אלו אין לטבל מתירים, וצריך לדון בכמה הוא בטל. ובלשונו:

"והקשה רבינו תם ז"ל, ותיפוק לי דהוי טבל דבר שיש לו מתירין... ותירץ ז"ל דהתם בשיש לו פרנסה ממקום אחר, דאפשר להפריש על הטבל המעורב לבדו ומתקן הכל, אבל הכא באין לו טבלים ממקום אחר שיוכל להפריש עליו, ואם בא להפריש מיניה וביה כשהוא מעורב יהא מפריש מן הפטור על החיוב. וכל שכן שכבר בטל מן התורה, וכל שאין ביד הבעלים לתקנו לא חשיב דבר שיש לו מתירין."

ג. **הרמב"ן** (שם, ד"ה והא) הקשה על רבינו תם מסוגיה אחרת, ולכן הרחיב את שיטתו, וכתב שהסיבה שתערובת זו של טבל לא נחשבת כדבר שיש לו מתירים היא, שאם מתייחסים לכל התערובת כטבל ומפרישים ממנה, נמצא שצריך להפריש יותר פירות מאשר אם היו מתייחסים לחלק מהתערובת כחולין. ודין דבר שיש לו מתירים, שייך רק כאשר ההיתר יקרה ממילא (כמו ביצה, שתהיה ממילא מותרת ביום חול), ולא במקרה בו יפסיד האדם מכך.

<u>הגעלת כלים</u>

נראה שייסודו של הרמב"ן, שדבר איסור שיש להוציא הוצאות כדי להתירו אינו נחשב דבר שיש לו מתירים, ולכן הוא בטל ברוב או בשישים (תלוי בסוג האיסור), מוסכם למדיי בקרב הפוסקים. על בסיס אותו עיקרון, רוב הפוסקים נקטו שכאשר ההמתנה להיתר המאכל, תגרום לכך שיתקלקל, המאכל בטל. נחלקו הראשונים, מה דין כלי שבלע איסור, שהתערב בכלי היתר:

א. **הרשב"א** (תורת הבית ד, ד) ובעקבותיו **השולחן ערוך** (יו"ד קב, ג) **וערוך השולחן** (שם, יט) סברו, שכלי שבלע איסור, שהתערב בכלים של היתר, בטל ברוב, וכפי שראינו בעבר (אחרי מות קדושים, שנה ז') שדברי איסור יבשים בטלים ברוב. מדוע לא מדובר בדבר שיש לו מתירים שאינו בטל אפילו באלף והרי ניתן להגעיל את כל הכלים? ויישב הרשב"א, שהגעלת הכלים דורשת הוצאת ממון, וטורח רב, ולא קורית ממילא, ואם כן אין זה דבר שיש לו מתירים. ובלשון ערוך השולחן:

"כלי שנאסרה בבליעת איסור שנתערבה בכלים אחרים, ואינו ניכר, בטל ברוב כדין יבש ביבש שיתבאר בסי' ק"ט. ואין דנין זה כדבר שיש לו מתירין, שיש לה היתר על ידי הגעלה כשהיא כלי מתכות, לפי שצריך להוציא עליו הוצאות להגעילו, ודבר שיש לו מתירין לא מקרי רק כשהמתיר בא ממילא בלא הוצאות. וגם כיון דההיתר לא בא ממילא על ידי זמן, אלא על ידי טורח וצריך לעשות מעשה גם כן, אין זה בכלל דבר שיש לו מתירין."

ב. **הרא"ה** (בדק הבית שם) חלק וסבר, שכלי זה אינו בטל ברוב. ונימק, שכיוון שיש אפשרות להוציא את הטעם הבלוע בכלי באמצעות הגעלה, גם אם נניח שהכלי אינו נאסר מחמת כך שמדובר בדבר שיש לו מתירים (הנחה שלא הסכים לה), בכל זאת נחשב איסור זה כאיסור ניכר, ואיסור ניכר אינו בטל. והוסיף, שבוודאי כלי זה אינו בטל ברוב, שכן הסיבה שמאכל יבש בטל ברוב, שלא מרגישים את טעם האיסור, אבל אם יבשלו מאכל היתר באותו כלי איסור, טעם האיסור יעבור למאכל ההיתר.

ג. **המהרי"ל** (שו"ת, קסד) ובעקבותיו **הש"ך** (קב, ח) חלקו גם הם וסברו שאין להתיר בלי הגעלה, אך מטעם אחר. הם הסכימו שכאשר מציאת היתר תגרור הפסד אין זה נחשב כדבר שיש לו מתירים, אך סברו שההפסד צריך להיות משמעותי יותר מההוצאות על הגעלת כלים. ראייה הביאו מהגמרא בבא מציעא (נג ע"א) הכותבת, שמעשר שני אינו בטל בתערובת, שכן ניתן להעלותו לירושלים ולאוכלו שם בהיתר גמור, למרות שבוודאי העלייה לירושלים תגרור עימה הוצאות כספיות מסוימות.

<u>איסור חדש</u>

כפי שראינו לעיל, **הרב שמואל מבונברוק** (מרדכי ביצה, י') הוכיח מהגמרא במסכת מנחות, שדבר שיש לו מתירים כן בטל ברוב ובשישים, מתוך כך שרב פפא ורב הונא, אכלו מספק כבר בי"ז בניסן תבואה חדשה, ולא חיכו עד שיעבור לגמרי היום. אמנם, כפי שראינו עד כה, הראשונים חלקו על דבריו, וסברו שדבר שיש לו מתירים אינו בטל. ולכן דנו בביאור הגמרא במנחות:

א. **רבינו יום טוב** (מובא במדרכי הארוך, א) יישב, שלמרות שאותה תבואה שאכלו תהיה מותרת בחוץ לארץ לאחר שיעבור י"ז בניסן, כיוון שאיסור חדש חוזר כל שנה, נחשב הדבר כאילו אין לו מתירים, וממילא הוא יתבטל 'בספק דרבנן לקולא'. ב. **המרדכי** (שם) חלק וסבר, שאין משמעות לכך שאיסור חדש חוזר, סוף כל סוף אותה תבואה מותרת לעולם, ולכן יישב על בסיס קביעת החודש:

כפי שראינו בעבר (שבועות שנה ו') בחוץ לארץ נוהגים יום טוב יומיים מספק, שכן לא ידעו האם בארץ ישראל האם החודש הקודם היה חודש חסר, ואז לדוגמא סוכות חל ביום ראשון, או חודש מלא, ואז סוכות יחול ביום שני. אמנם, בזמן הזה יודעים מתי מקדשים את החודש, אך תקנת חז"ל לנהוג מספק יום טוב שני של גלויות עודנה עומדת. אמנם, ביחס להימנעות מאכילת חדש גם בי"ז בניסן (שהוא ספק ט"ז שאסור באכילה), למרות שלכאורה מחר יהיה ניתן לאכול את התבואה בלא ספק, כיוון שסוף כל סוף בקיאים בקידוש החודש, ודבר שיש לו מתירים איסורו קל, סמכו רב פפא ורב הונא על כך ואכלו את התבואה החדשה.

שבת שלום! קח לקרוא בשולחן שבת, או תעביר בבקשה הלאה על מנת שעוד אנשים יקראו[1]...

---

[1] **מצאת טעות? רוצה לקבל כל שבוע את הדף? מוזמן במייל: tora2338@gmail.com או בערוץ הוואטסאפ 'הלכה בפרשה'.**